

FÓRUM ARCHIVÁROV

Vážení priatelia,

V 7. a 9. čísle FA z r. 1991 sme Vás informovali o aktivite výboru SSA v súvislosti s prípravou koncepcie slovenského archívniectva. Výbor SSA sa zameriava na realizáciu tých cieľov, ktoré si vytýčila široká obec archívárov v ponovembrovom období 1989 a ktoré si osvojila pri svojom zrode aj Spoločnosť slovenských archívárov a ktoré si i zakotvila vo svojich stanovách, t.j. napomáhať rozvoju slovenského archívniectva. Aktivita výboru bezprostredne vzišla z podnetu p. ministra vnútra SR, riaditeľa OA MV SR ako i predsedu Spoločnosti. Členovia predsedníctva výboru SSA od počiatku cháпали túto úlohu ako pomoc vedeniu slovenského archívniectva pri vypracovaní komplexnej analýzy slovenského archívniectva a jeho výhľadov do budúcnosti. Uverejňujeme dva z došlých písomných návrhov; v budúcich číslach FA uverejníme aj ďalšie návrhy. Vyzývame však aj ďalších členov i nečlenov, aby nám napísali svoje názory na súčasný stav archívniectva a archívov v SR, ale najmä námety na jeho budúci rozvoj. Zverejníme aj zredigovaný návrh koncepcie, ktorý v týchto dňoch pripravuje výbor SSA.

Elo Rákoš

Nad koncepciou slovenského archívnictva

Na úvod by som chcel poukázať na to, že som sa nad týmito otázkami zamyslel už koncom 70. rokov. Separát mojej štúdie "Archívnictvo a racionalizácia" prikladám, aby som sa nemusel opakovať.

Zhodnotenie minulých skúseností. Osvedčil sa systém hospodárskej závislosti archívov od CSÚ Ministerstva vnútra. Osvedčila sa pomerná samostatnosť jednotlivých oblastných archívov, pravda, v priamej závislosti od schopnosti a serióznosti riaditeľov. Táto kategória zamestnancov však bola v poslednom dvadsaťročí katastrofálne zdevastovaná. Jednak prijímaním ľudí do tejto funkcie na základe príslušnosti ku KSČ, jednak nezohľadňovaním ich odbornej pripravenosti, uprednostňovaním cudzích uchádzačov pred domácimi. Nik nevychoval archívárov na prípadné prevzatie funkcie riaditeľa po jej uprázdnení. U nich sa oceňovala pasivita, ktorá viedla k absolútnej závislosti mnohých na vyšších úradníkoch, či už OA alebo ministerstva. Úplne bola potlačená ich osobná iniciatíva, aktivita. Dobré mienené poznámky a kritika sa ponímali ako nepriateľský akt. Celkom iná bola situácia v tejto oblasti do polovice 70. rokov. To všetko sa odrazilo aj na práci archívov. Aktivitu, iniciatívu, dobré nápady, nahrádzovala stále viac tupá byrokracia.

Neudržateľným sa ukazuje súčasný stav riadenia archívnictva, keď osobitné postavenie má ústredný archív, osobitné oblastné archívy včítane - nepochopiteľne - aj ústredného banského archívu, úplne osobitné postavenie majú okresné archívy a navidomoči nevhodne sú organizované archívy podnikové. Zásadnou chybou bolo, že vyhláška a zákon postavili archívy politických strán a iných organizácií mimo dozor a vplyv archívnych orgánov.

Archívna správa sa stala podradným odborom ministerstva. Svoju funkciu pri koncepčnom riadení archívnictva, pri skvalitňovaní jeho činnosti, pri zdynamizovaní činnosti archívov, pri skvalitňovaní odborných vedomostí archívárov a pod. nahradila byrokratickou formou plánovania, vykazovania, formálnych hĺbkových kontrol. Stratila priamy kontakt s archívmi na všetkých stupňoch. Archívy v nej nemôžu vidieť oporu pri riešení odborných a iných problémov. I jej pracovníci sa vzdialili od metodiky archívnej práce, prax a odborné vedenie nahrádzovali pokusmi o teóriu.

Ministerstvo vnútra sa ukázalo ako najstabilnejší prvok štátnej správy, a to aj v období, keď sa nemá čím chváliť. Dnes sa jeho charakter mení, je nádej, že to ešte zlepší vzťahy medzi ním a archívmi.

Ako ďalej? Na doterajšom poslaní archívnictva i na jeho postavení v spoločnosti niet veľa čo meniť. Charakter súčasťi verejnej správy a súčasne aj charakter odborného ústavu si musí ponechať. Je treba zvýšiť jeho renomé v

obyčajnej spoločnosti. Nielen propagáciou, ale predovšetkým kultúrnosťou jeho činnosti, ochotou archivárov pomôcť ľuďom v ich oprávnených požiadavkách, vysokou odbornosťou práce, prísnyim zachovávaním všetkých predpisov v oblasti ochrany osobností a ich mena, kvalifikovanosťou odborných pracovníkov a ich vysokým kultúrnym a morálnym profilom. K tomu však patrí aj starostlivosť o dobrý stav a čistotu budov, depozitárov, o vkusné a účelné zariadenie miestností prístupných verejnosti, ale aj ostatných, o propagáciu na dobrej úrovni. Je samozrejmé, že aj sociálne a hmotné postavenie archivárov sa musí veľmi podstatne zmeniť. Je neudržateľný stav, že sú odmeňovaní podstatne nižšie, ako profesori, muzejníci, dokonca aj podradní úradníci. O technickej inteligencii ani nehovoriac. Len tak si archívnictvo bude môcť pritiahnúť dostatok ľudí, ktorí budú spĺňať uvedené kritériá.

Najväčšou záležitosťou však bude úprava organizácie archívov. Oblastné archívy sú organizované v podstate podľa starých krajov z 50. rokov, okresné sú podriadené miestnej správe, čo je dôsledok socialistickej fetisizácie národných výborov, archívna správa je obyčajným úradom. Nazdávam sa, že bez ohľadu na to, ako bude organizovaná naša správa, bude nutné riadenie celého archívnictva zjednotiť. Bude treba zvážiť, či má archívna správa ostať ako osamotená časť ministerstva, pravda v žiadnom prípade nesmie ostať jeho obyčajným odborom. Bude treba zvážiť jej funkciu i nutnosť tak širokého personálneho obsadenia. Pružnejšia bola, keď nemala viac ako 5-6 zamestnancov. Nazdávam sa, že by bolo ideálne včleniť ju do ústredného archívu, pričom by jej riaditeľ ostal riaditeľom všetkých archívov na Slovensku v rangu ministra alebo prinajmenšom námestníka ministra, jeden jeho námestník by bol riaditeľom ústredného archívu, jeden by riadil dnešné oblastné archívy vrátane archívov okresných, jeden by mal na starosti podnikovú sféru. Odborní referenti by boli zamestnancami ústredného archívu a okrem svojej riadiacej práce by pomáhali aj pri odborných alebo vedeckých prácach archívu. Osobitná hospodárska zložka by mala na starosti financovanie a hospodárske zaisťovanie všetkých archívov.

Ústredný archív by riadil regionálne archívy, ktoré by mohli byť podľa organizácie od 3 do 12-16. V nich by boli spojené doterajšie archívy oblastné a okresné, pričom by nemuselo dôjsť hneď ku koncentrácii písomností, pretože to by narazilo na priestorové problémy a možno aj na odpor regiónov, miest a pod. Podstatne by sa však znížil počet riaditeľov oproti dnešku (z asi 50 by ostali 3-16), čo by umožnilo ich kvalitnejší výber, umožnilo by im kvalitnejšie riadiť prácu, lepšie využívať odbornosť pracovníkov i archívnu techniku, zbližilo by archivárov zvlášť na vidieku. Umožnilo by to budovať jednu dobrú knižnicu a malo by to ďalekosiahle dôsledky pri skvalitnení a zracionalizovaní práce celého nášho archívnictva.

Písomnosti dnešných podnikových archívov navrhujem sústrediť do jedného

alebo niekoľko hospodárskych archívov, podobných ústrednému banskému archívu, ktorý by sa stal ich súčasťou. Priestory by sa iste dali získať z hál niektorých podnikov, ktoré zaniknú. Šlo by však len o vlastné archívy, bez dnešnej časti písomností ešte nedozretých. Pre tieto navrhujem, aby zákon dal povinnosť každému rezortu alebo väčšiemu podniku, podobne aj úradom, zriadiť si a udržiavať medziarchív, takže riadna sieť archívov by sa vlastne premenila na to, čím má byť, na historické archívy.

Sieť zvláštnych archívov asi bude nutné ponechať, ale aj tam by sa malo tlačiť na oddelenie vlastného archívu od spisovne a medziarchívu. To isté platí aj pre archívy cirkví, súkromníkov a pod.

Celá takto načrtnutá archívna sieť by bola financovaná a udržiavaná z vyčlenených prostriedkov ministerstva vnútra, ktoré by na ňu mohlo prípadne dozerať jedným inšpektorom archívov.

Výchova a odborný rast archívárov. Treba zväziť vhodnosť súčasnej výchovy archívárov. Isteže bude vhodné zaviesť stredoškolské štúdium s maturitou pre stredné funkcie v archívoch. U vysokoškolákov však sa nazdávam, že by bolo treba prejsť na systém, zavedený v niektorých európskych štátoch. Adept archívnictva najprv skončí nejakú vysokú školu blízku archívnictvu, napr. štúdium dejín alebo práva, ale aj hudobnej vedy, niektorých jazykov (latinčina) a pod. Potom by sa mal v 2-3 ročnom štúdiu na archívnej škole špecializovať na archívnictvo, ale aj tam by mal výber medzi archívnictvom zameraným na stredoveké písomnosti a archívnictvom zameraným na moderné písomnosti a iné druhy záznamov. Štúdium by ukončil doktorátom. V archíve by však aj potom musel prechádzať istým rebríčkom funkcií, kým by sa dostal na funkciu vedúcu alebo vedeckú. Archívári s dobrou kvalifikáciou a dlhoročnou praxou by spravidla už nemali pracovať na sprístupňovaní fondov, ale by sa venovali archívnej teórii. Títo by platove mali byť na úrovni univerzitných profesorov. Vedeckú kvalifikáciu získanú dnešným spôsobom "kandidatúry" považujem za nezmysel a formalizmus.

K využívaniu archívnych dokumentov. Vo využívaní archívnych dokumentov je cieľ celého archívneho snaženia a zmysel archívnictva vôbec. Jeho dnešná liberalizácia postačuje. Naopak, nazdávam sa, že 30-ročná lehota je príliš krátka. Mala by sa predĺžiť aspoň na 40 rokov. Pritom však bude treba prísne dbať na to, aby sa mladšie dokumenty nemohli zneužívať. Čo sa týka rešeršnej činnosti archívov, v oblasti vedecko-historickej je nevyhnutná a prirodzená. V nej sa archívári čiastočne môžu realizovať. Archívy by však nemali vykonávať genealogické rešerše pre súkromníkov. To by sa najlepšie hodilo pre malé súkromné firmy. Odvádza to totiž archívárov od ich najvlastnejšej práce a nemá to žiaden vedecký alebo odborný efekt. Ide väčšinou o hobby jednotlivcov, ktoré však v súčasnosti naše archívnictvo na určitom stupni úplne ochromilo. Je to

pridrahý zárobok.

Ako zásada by sa malo zaviesť, že u prefilmovaného materiálu dostane bádateľ do ruky len mikrofilm, ako je to inde vo svete bežné.

Predarchívna starostlivosť. Nepatrí k povinnostiam archívov. Treba nejakou zákonnou normou donútiť rezorty a podniky, aby si svoju agendu viedli prehľadne a systematicky. V minulosti to robili, pričom ich kontrolovali zamestnanci rezortu alebo podniku. Pravda, otázke výberu pri skartáciách bude treba venovať mimoriadnu pozornosť. Na prvom mieste treba prehodnotiť doterajšie zásady skartačných plánov, ktoré sú príliš poplatné socialistickému názoru na dejiny. Ponechávajú nezmyselne mnoho dokumentov hospodárskej povahy, pričom mnohé iné veci unikajú. Výber treba zveriť skúseným archívárom. Nie je možné, aby niektorí archívári robili len "schvaľovanie skartácií" bez archívnej praxe, pretože výber je najzodpovednejšou a najťažšou povinnosťou archívárov.

Levoča, 1. 10. 1991

Ivan Chalupecky

Niekoľko poznámok ku koncepcii slovenského archívnictva

V minulých štyridsiatich rokoch sa slovenské archívnictvo, tak ako iné oblasti, podriaďovalo oficiálnej ideológii. Podobne ako história (historické vedy) má svoj podiel pri vytváraní určitých deformácií v nazeraní na základné historické skutočnosti. Určité obdobia, udalosti alebo ľudia vytrhli z dejinného kontextu, písalo a učilo sa len o nich, idealizovala sa skutočnosť v prospech nich a režimu. Z hľadiska serióznej histórie je to neprípustný stav. Historik a archívár interpretuje historické javy neskreslene, na základe čo najširšieho poznania dobových pomerov. Práve kvôli týmto deformáciám nemožno robiť koncepciu archívnictva bez analýzy predchádzajúceho obdobia. Nestačí prečiarknuť určité slová, vety, výrazy. V niektorých oblastiach, napr. pri sprístupňovaní archívneho materiálu treba zmeniť celkové poňatie, resp. začať so spracovávaním takých písomností, ktorých poznávanie bolo v predchádzajúcej etape považované za nevhodné. Je známe, že o štúdium niektorých archíválií bol zo strany bádateľov záujem, ale archívári ich spracovanie do plánov práce nedostali. Ide napr. o niektoré časti starých archívov miest, archívov rodov a

panstiev, o písomnosti, týkajúce sa cirkevných ustanovizní a cirkevného života; z novších dejín boli preferované písomnosti, týkajúce sa robotníckeho a komunistického hnutia. Nové možnosti sa ponúkajú pri vydávaní edícií dokumentov. V tejto oblasti bude treba určiť priority podľa záujmu inštitúcií, jednotlivých bádateľov a doterajšieho využívania. Vyriešiť by sa mala aj otázka, či musí byť každý archívny fond spracovaný formou inventára.

Organizácia a riadenie archívnictva sa bude aj v nových podmienkach odvíjať od územného členenia a archívneho zákona, ktorého novelizácia sa pripravuje. V novom zákone by sa malo vyzdvihnúť postavenie archívov ako kultúrnych a vedeckých inštitúcií. Naši spoluobčania vo všeobecnosti chápu archívy ako prívesky administratívy alebo ako niečo, čo súvisí s bezpečnosťou (kvôli začleneniu archívov do sféry MV SR). K ďalším zmenám v organizácii archívov príde v súvislosti so zriadením miestnej a mestskej samosprávy - m. magistráty budú pravdepodobne žiadať pričlenenie mestských archívov, ktoré vznikli v minulosti z činnosti mestských rád.

Ako vrcholná inštitúcia slovenského archívnictva by sa mal dostať do povedomia Slovenský národný archív (resp. Národný archív), ktorý by mal postavenie a vážnosť ako iné kultúrne ustanovizne, o ktorých význame nikto nepochybuje - napr. Slovenské národné múzeum, Slovenská národná galéria. Malo by sa považovať aj o tom, či by naň a na ostatné archívy nemali v rámci samosprávneho riadenia prejsť aj niektoré právomoci odboru archívnictva (v minulosti Archívnej správy). Mala by sa urobiť analýza, do akej miery a v akých oblastiach potrebuje slovenské archívnictvo direktívne riadenie z jedného centra. Určitá zmena v tomto smere by mala nastať - najmä po období, kedy boli archívári (aj renomovaní) postihovaní neprimeraným spôsobom za to, že nespracovali toľko bežných metrov archívneho materiálu, ako im v pláne práce určili z "Archívnej správy", ale dovolili si jednotlivé písomnosti študovať podrobnejšie a popri tom vyriešiť nejaký teoretický problém alebo napísať štúdiu!

Pri riešení rozličných úloh a problémov musia všetky strany brať do úvahy ako rovnocenného partnera Spoločnosť slovenských archivarov, ktorá ako fórum archivarov sa z ich poverenia môže vyjadrovať ku všetkým javom v odbore.

Jeden z najpáčiivejších problémov slovenského archívnictva bude treba riešiť v oblasti predarchívnej starostlivosti. Aj v novelizácii archívneho zákona by sa malo veľmi dôrazne ustanoviť zriadenie medziarchívov, tzv. prechodných archívov, kde by sa vykonávala skartácia a ďalšie pracovné úkony, ktoré doteraz robia pracovníci historických archívov a odkiaľ by išli do archívov len písomnosti s trvalejšou archívnu hodnotou. Bol by to proces dlhodobý, pretože súvisí s úrovňou spisovej služby a tá je aj v ústredných inštitúciách často na zlej úrovni, resp. končí vo chvíli, keď je spis vybavený

a odloží sa ad acta. Predarchívna starostlivosť by v rámci spisovej služby mala byť vecou úradu, inštitúcie.

Veľmi dôležitou otázkou, ktorú bude treba v súvislosti s rozvojom slovenského archívnickva vyriešiť, je sociálne a platové postavenie archívárov, s ktorým ide ruka v ruku aj spoločenská vážnosť. Treba vypracovať novú systemizáciu funkcií a plátov, ktorá by dosahovala úroveň iných rezortov. V súčasnej rýchlo sa meniacej ekonomickej situácii je potrebné presadzovať aj valorizáciu plátov archívárov.

Celkové nazeranie širokých vrstiev ľudí u nás na archívy a archívárov súvisí s ich historickým povedomím a kultúrnou vyspelosťou, takže spoločenské zrovnoprávnenie s inými porovnateľnými profesiami bude procesom iste dlhodobým.

november 1991

A. Buzinkayová

Zo zasadnutia výboru SSA

Dňa 13. apríla 1992 sa zišiel na svojom riadnom zasadnutí výbor Spoločnosti slovenských archívárov. Výbor rokoval o zásadných a aktuálnych otázkach archívnickva na Slovensku. Na programe rokovania boli otázky hodnotenia súčasného stavu slovenského archívnickva i jeho výhľadov do budúcnosti; informácia o stave prípravy nového zákona SNR o archívnickve, ako aj plán činnosti SSA a príprava valného zhromaždenia. Na zasadnutí výboru predniesol dr. Ján Beňko, CSc. z OA MV SR informáciu o stave priprav novej platovej sústavy pre štátnu správu včítane archívnickva. Informoval, že pracovníci OA vypracovali charakteristiku funkcií a vzorovú pracovnú náplň pre 2. až 12. platovú triedu. Tento materiál predložil odbor archívnickva niekoľkým odborníkom z archívnej praxe na posúdenie a doplnenie. Dnes už vieme, že vláda SR 23. apríla 1992 na svojom mimoriadnom zasadnutí schválila s pripomienkami návrh platových pomerov zamestnancov v rozpočtových a niektorých ďalších štátnych orgánoch a organizáciách s platnosťou od 1. mája t.r.

Veľa pozornosti venoval výbor otázke hodnotenia stavu slovenského archívnickva, jeho súčasných nedostatkov, ako aj perspektívam ďalšieho rozvoja. Predseda oboznámil výbor so spôsobom spracovania návrhu na koncepciu

slovenského archívnickva, ktorej súčasťou je aj analýza stavu. Úloha vyplynula z požiadaviek fóra archivárov vyslovených na stretnutiach v porevolučnom období. Túto úlohu si výbor osvojil a ešte dňa 4. 9. 1991 utvoril 11-člennú komisiu archivárov na jej spracovanie. Členmi komisie sú aj 7 členovia výboru SSA. Užšia pracovná skupina (Rákoš, Palko, Melníková) vypracovala na základe písomných návrhov členov komisie 18 stranový elaborát vo forme námetov na koncepciu slovenského archívnickva. K tomuto elaborátu sa rozvinula bohatá diskusia. Negatívne stanovisko k návrhu zaujal jeden člen výboru a ďalší člen: výboru mal určité výhrady. Na základe toho sa výbor dohodol, že poverí svojich členov (J. Dubovský, J. Klačka, E. Rákoš, L. Vrteľ a F. Žifčák) dopracovaním návrhu koncepcie v zmysle pripomienok členov výboru.

Diskusia okolo hodnotenia stavu archívnickva a prípravy jeho koncepcie zabrala priveľa času, takže výbor presunul ďalšie body programu na najbližšie zasadnutie. Neprerokovala sa otázka prípravy zákona SNR o archívoch ani otázka programu činnosti Spoločnosti a príprava valného zhromaždenia SSA. Predseda revíznej komisie J. Hanus stručne oboznámil s niektorými údajmi správy revíznej komisie. Podrobnejšiu informáciu predloží na budúcom zasadnutí výboru.

Výbor s potešením konštatoval, že Spoločnosť má svoj znak i pečiatku so znakom (informovali sme o tom vo FA č. 9/1991), ako aj hlavičkový papier. Pripravuje sa aj preukaz člena Spoločnosti slovenských archivárov. Ešte chvíľu trepezlivosti.

V týchto dňoch pošleme členom Spoločnosti poštové poukážky na zaplatenie členského na rok 1992. Prípadné nevyrovnané členské za uplynulé roky možno uhradiť tiež.

Elo Rákoš

Redakcia v Slovenskom národnom archíve v Bratislave, E. Rákoš, J. Hanus, O. Čukanová, R. Hanusková, M. Urbančok. Vychádza 10-krát ročne. Náklad 300 ks